

SEX. IULIUS POSSESSOR

DE

CONSTANTIN C. PETOLESCU

Carierea acestui personaj¹ ne este cunoscută din două inscripții: prima, deja celebră, aflată zidită într-un turn al catedralei din Sevilla (Spania), cealaltă descoperită cu aproape trei decenii în urmă la Maetar, în Africa de Nord (Proconsularis).

1. CIL, II, 1 180; ILS, 1 043; AnnÉp, 1965, 237: *Sex(to) Iulio, Sex(ti) f(ilio), Quir(ina) (tribu), Possessori, praef(ecto) coh(ortis) III Gallor(um), praeposito numeri Syror(um) sagittarior(um), item alae primae Hispanor(um), curator civitatis Romulensium Malvensium, tribuno mili(tum) l(egionis) XII Fulminatae, curator coloniae Arcensium, adlecto in decurias ab optimis maximisque imp(eratoribus) Antonino et Vero Augg(ustis), adiutori Ulp(ii) Saturnini praef(ecti) annon(ae) ad oleum Afrum et Hispanum recensendum item solamina transferenda item vecturas nauculariis exsolvendas, proc(uratori) Augg(ustorum) ad ripam Baetis, scapharii Hispanenses ob inocentiam iustitiamque eius singularem.*

2. G.-Ch. Picard, RA, 1963, 2, p. 88 și urm. (mențiune, după lectura lui Azzeddine Beschaouch); idem, RA, 1968, 2, p. 297—314 (studiu amplu): *Apollini Patrio Aug(usto). Sex(tus) Iulius Possessor, praef(ectus) coh(ortis) Gall(or)um, curator numeri Syrorum sagittariorum, item alae primae Hispanorum, trib(unus) mil(itum) leg(ionis) XII F(ulminatae), adlectus in decurias ab optimis maximisq(ue) imp(eratoribus) Antonino et Vero Augg(ustis), adiutor praefecti annonae ad horrea Ostensia et Portuensia, proc(urator) Aug(usti) ad ripam Baetis, proc(urator) Aug(usti) Ostis ad annonam, proc(urator) Aug(usti) Alexandriae ad Mercurium, statuum aheneam transmari advectam d(ono) d(edit).*

Precum se vede, prima inscripție redă pînă la un punct, dar într-o formă mai amplă, *cursus honorum* al acestui personaj; cealaltă, mai concisă și, în unele privințe, mai neconcludentă, îl completează cu două procuratele, îndeplinite ulterior gravării inscripției de la Sevilla. Mențiunea *adlectus in decurias ab optimis maximisq(ue) imp(eratoribus) Antonino et Vero Augg(ustis)* ne oferă dintru început o încadrare cronologică a acestei cariere.

¹ A. von Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, Bonner Jhb., 117, 1908, p. 135, nr. 6; A. Stein, RE, X, col. 780, nr. 402; PIR, II, p. 207, nr. 324; PIR IV², p. 252, nr. 480; H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, I, Paris, 1960, p. 504—507, nr. 185; F. Vittinghoff, ActaMN, 6, 1969, p. 135 și urm.; G. Jarret, Epigraphische Studien, 9, 1972, p. 191—192, nr. 82; A. Deman, Latomus, 32, 1973, p. 143—144; H. Devijver, *Prosopographia militiarum equestrum quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum*, I, Leuven, 1976, p. 474—476, nr. 99; H. Pavis d'Escurac, *La préfecture de l'annone. Service administratif impérial d'Auguste à Constantin*, Roma, 1976, p. 384—385, 433.

Personajul nostru apare îndeplinind mai întii milițiile ecvestre. Prima treaptă este cea de *praef(ectus) coh(ortis) III Gallor(um)*; totodată, inscripțiile îl arată comandînd alte două unități: *numerus Suroorum sagittariorum* și *ala I Hispanorum*. Locul unde și-a exercitat aceste comenzi este contestat: cei mai mulți istorici cred că este vorba de trei unități din Dacia Inferior² (păreră pe care, cum se va vedea, o împărtășim și noi în urma studiului întreprins în paginile următoare), după alții ar fi vorba de unități omonime din Hispania și Africa de Nord³.

Astfel, R. Thouvenot afirma că unitatea de galli ar fi staționat în Baetica⁴. Cei mai mulți epigrafiști⁵ au atras însă atenția asupra unității omonime din Dacia Inferior, în ale cărei diplome militare apare menționată în anii 129⁶ și 140⁷. Numele ei este imprimat pe o cărămidă descoperită la Ionești Govorii⁸, iar la Hoghiz întreaga cohortă dedică un altar împăraților Marcus Aurelius și Commodus⁹.

² A se vedea, în afară de lucrările citate la nota 1: D. Tudor, în vol. *În amintirea lui Constantin Giurescu, la douăzeci și cinci ani de la moartea lui (1875—1918)*, București, 1944, p. 523—531; idem, *OR*⁴, p. 191—193; H. Nesselhauf, *Madriider Mitteilungen*, 5, 1964, p. 180—184.

³ Această ipoteză a fost susținută mai întii, se pare, de R. Thouvenot, *CRAI*, 1934, p. 16 (*non vidi*); idem, *Essai sur la province romaine de Bétique*, Paris, 1940, p. 177, nota 7: „La XIIe Fulminata tenait au IIe siècle garnison en Cappadoce, la *colonia Arcensium* serait *Arca Caesarea* de Phénicie. Pareillement, nous supposons que l'*ala I^a Hispanorum* dont Possessor est détaché n'était pas alors très loin d'Hispalis. Nous croyons en effet que la *civitas Romulensium* est plutôt Hispalis que Romula de Dacie, province où on ne connaît point d'Arva. Le *Numerus Syrorum* serait celui de Lalla Maghnia... plutôt que celui de Dacie; la cohorte III^a *Gallorum* celle d'Espagne qui opéra en Tingitane sous Hadrien, plutôt que celle de Mésie. Nous connaissons une *ala I^a Hispanorum* en Germanie Supérieure et en Dacie; si c'est la même troupe elle aurait envoyé un détachement en Occident et ce pourrait être l'aile inconnue de l'inscription n° 1128: Possessor est nommé en effet *praepositus* et non *praefectus*. Comme il a poursuivi sa carrière sous Marc-Aurèle et Verus, ses curatèles à Hispalis et Arva peuvent se placer à la fin du règne d'Antonin le Pieux. Or, à cette époque des renforts partent d'Espagne en Maurétanie sous le commandement de T. Varius Clemens... Une fraction de l'*ala I^a Hispanorum* a pu en faire partie et c'est à cette époque que Possessor exerça ses curatèles". Am citat *in extenso* această notă, deoarece părerea lui R. Thouvenot este cunoscută uneori din surse indirecte, alteori este deformată; cf. H.-G. Pflaum, *loc. cit.*, p. 505: „L'essai tenté par M. R. Thouvenot [*CRAI*, 1934, p. 16] de localiser ces différents corps de troupes en Maurétanie Tingitane a été réfuté par M. Rowell [*RE*, XVII, 2, 1937, col. 2 553], sans que le premier auteur en ait eu connaissance, puisqu'il l'a repris dans une note de sa thèse sur la province romaine de Bétique" (*Essai*... citat de noi mai sus, în această notă); corect însă la D. Tudor, *OR*⁴ (unde se reproduce opinia din edițiile anterioare ale acestei lucrări), p. 192.

⁴ *Essai*... p. 177 (pentru aceasta citează *CIL*, II, 1 127; vezi despre această unitate C. Cichorius, în *RE*, IV, 1901, col. 290, s. v. *cohors*).

⁵ Cichorius, *loc. cit.*, col. 289—290 (v. în special col. 290, cu referire la *cursus honorum* al lui Sex. Iulius Possessor) și chiar C. Daicoviciu, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 315—316.

⁶ *CIL*, XVI, 75 = *IDR*, I, 10.

⁷ B. Gerov, *Klio*, 37, 1959, p. 196—210; *AnnÉp*, 1962, 264; *IDR*, I, 13; Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas 1954—1977*, Londra, 1978, p. 64, nr. 39.

⁸ *IDR*, II, 555.

⁹ C. Daicoviciu, *loc. cit.* De asemenea, inscripția *CIL*, III, 953 de la Hoghiz (datînd din timpul lui Hadrian), avînd în r. 2 al fragmentului păstrat [*leg.*] *XIII G.*, a fost atribuită de C. Daicoviciu (Dacia, 7—8, p. 316) cohortei *III Gallorum*; mai recent, această interpretare a fost contestată de I. I. Russu, *AIIA Cluj-Napoca*, 18, 1975, p. 50—52, care revine la lectura din *CIL*.

Ala I Hispanorum nu poate fi decit unitatea aflată în Dacia Inferior¹⁰, unde o menționează diplomele din anii 129 și 140¹¹. Garnizoana ei era la Slăveni, pe Olt, unde este atestată printr-o serie de descoperiri epigrafice¹².

În ceea ce privește *numerus Surorum*, se cunosc două unități cu acest nume: unul staționa în Dacia Inferior¹³, altul este cunoscut în Mauretania Caesariensis (la Maghnia)¹⁴. Pe baza unei inscripții funerare de la Caesarea: *D(is) M(anibus) s(acrum). Sex(tus) Iul(ius) Iulianus ex Germania superiore(m), tribunus n(umeri) Syrorum M(a)lvensium, hic sepultus est dum deducit iuniores Bessos (mille) in Tingitana(m) provincia(a)m, qui vixit annis XXXV* etc.¹⁵, M. P. Speidel afirmă că nu este vorba de două, ci de una și aceeași formațiune de arcași sirieni transferată la începutul secolului al III-lea din Dacia în Mauretania Caesariensis¹⁶. Asemenea concluzie provoacă însă nedumerire celor familiarizați cu prosopografia milițiilor ecvestre: comanda asupra formațiunii de arcași din Dacia Malvensis este diferită (în timp) de misiunea de a duce pe tinerii recruți bessii în Mauretania Tingitana; interpretarea este forțată, autorul citat încercând a înțelege inscripția astfel: *dum deducit n(umerum) s(uprascriptum) et iuniores Bessos (mille) in Mauretanium*¹⁷, pentru a-și justifica teza transferului amintit. În realitate, mențiunea *M(a)lvensium* însoțind numele unității de arcași sirieni nu este întâmplătoare în inscripția din Caesarea Mauretaniei: ea s-a făcut tocmai pentru a evita confuzia între *numerus* de sirieni din provincia de la Dunăre și cel din Mauretania Caesariensis — unde moartea neașteptată l-a surprins pe Sex. Iulius Iulianus¹⁸.

În anul 138, două inscripții amintesc o formațiune de *Suri sagittarii* care construiesc castrul de la Arutela¹⁹; în același an, alte două inscripții îi menționează și la Rădăcinești²⁰. Ulterior, materiale epigrafice de la Romula²¹ și Slăveni²² îi arată organizați într-un *numerus*; transformarea a avut loc deci tot pe timpul lui Antoninus Pius, ca și în cazul altor formațiuni de *numeri* din Dacia²³.

¹⁰ Vezi și părerea lui R. Thouvenot, citată de noi în nota 3.

¹¹ Citate *supra*, notele 6—7.

¹² IDR, II, 496, 498—500, 510, 526 (vezi și M. Zahariade, SMMIM, 11, 1978, p. 143—148); cf. D. Tudor, *OR*⁴, p. 331—332.

¹³ Bibliografia completă: D. Tudor, *OR*⁴, p. 339—340.

¹⁴ R. Cagnat, *L'armée romaine d'Afrique et l'occupation militaire de l'Afrique sous les empereurs*, Paris, 1912, p. 251; S. Gsell, *Atlas archéologique de l'Algérie*, Paris—Alger, 1913, 41, 1, citat de P. Salama, în *Akten des XI. Internationalen Limeskongresses*, Budapesta, 1977, p. 586; 591; M. P. Speidel, *Dacia*, N. S., 17, 1973, p. 170—171.

¹⁵ CIL, VIII, 9 381 (= 20 945) = ILS, 2 763.

¹⁶ *Dacia*, N. S., 17, 1973, p. 169—177.

¹⁷ *Ibidem*, p. 172. Vezi D. Tudor, *OR*⁴, p. 340, care admite asemenea transfer numai mai târziu.

¹⁸ Despre acest personaj, vezi și H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 463, nr. 73.

¹⁹ CIL, III, 12 601 a—b (= 13 793—13 794) = IDR, II, 575—576.

²⁰ CIL, III, 12 604—12 605 (= IDR, II 584—585).

²¹ IDR, II, 341: *n(umerus) S(urorum)*, 350: *n(umerus) Sur(or)um sag(ittariorum)* (inscripții), 383: *n(umerus) S(urorum)* (ștampile).

²² IDR, II, 529: *n(umerus) S(urorum)*, 530: *n(umerus)* (ștampile).

²³ C. C. Petolescu, *SCIVA*, 32, 1981, 3, p. 469, nota 19; vezi și mai departe, în acest studiu, nota 37.

Inscripția de la Sevilla menționează pe Sex. Iulius Possessor cumu-
lind comanda celor două unități (*numerus Syrorum sagittariorum* și *ala*
I Hispanorum) cu titlul de *praepositus*; în inscripția de la Mactar, titlul
este cel de *curator*²⁴: ele desemnează, în amândouă cazurile, o comandă
cu titlu provizoriu. Din inscripția de la Caesarea rezultă că *numerus*
Syrorum era condus de un *tribunus*, deci efectivul acestei formațiuni se
ridica la 1 000 de oameni²⁵.

Comanda simultană a unor ofițeri asupra a două unități mai este
atestată în provincia Dacia Inferior în alte trei cazuri²⁶:

Astfel, de la Rimini cunoaștem o inscripție dedicată *C. Nonio C.*
f. An. Caepian(o) equo publ., ex quin[q.] decuris iudicu[m], praef. coh.
III Britt[o]num veteranor[um] equitatae, trib. leg. I Ad[ui]tricis piae
fidelis, praef.] alae I Asturum, praepos[ito] numeri equitum elector[um]
*ex Illyrico, de către C. Valerius Saturninus, d[ec.] alae I Asturum*²⁷.
În această inscripție, *cohors III Brittonum* poartă indicația *veteranor[um]*;
acest atribut nu apare în diploma din anul 160 care menționează această
unitate printre efectivele Moesiei Superior²⁸, dar apare în alta cu dată
apropiată (8 februarie 161)²⁹: astfel, milițiile ecvestre ale acestui personaj
pot data curind după anul 161. Cea de-a treia miliție și-a exercitat-o în
Dacia Inferior, ca prefect al alei I Asturum, unitate avînd garnizoana
la Hoghiz³⁰; în același timp, el a deținut și funcția de *praepositus numeri*
*equitum electorum ex Illyrico*³¹: este semnificativ că acest *numerus* este
atestat printr-o ștampilă tegulară descoperită în aceeași localitate³².

O altă inscripție, de la Caesarea (Mauretania), ne face cunoscute
milițiile ecvestre ale altui personaj: *P. Aelio P. fil. Palatina Marciano,*
praef(ecto) coh(ortis) I Augustae Bracarum, praeposito n(umeri) Illyri-
corum, trib(uno) coh(ortis) Ael(iae) expeditae, praef(ecto) al(ae)
Aug(ustae) II Thracum, praeposito al(ae) Gemin(ae) Seba[sten(ae)],
praeposito classis Syriacae et Augustae, praef(ecto) classis Moesiaticae
etc.³³. După cum am mai arătat³⁴, *P. Aelius Marcianus* și-a exercitat
prima miliție tot în Dacia Inferior; *cohors I Bracaraugustanorum*, atestată
între efectivele acestei provincii în diploma din 13 decembrie 140, este
cunoscută prin mai multe cărămizi ștampilate din castrul de la Brețcu
(în sud-estul Transilvaniei)³⁵. În ceea ce privește *numerus Illyricorum* —

²⁴ Pentru asemenea curatores, vezi H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 47—48, nr. 5: 'ἐπιμε-
λητής σπίρη[ς] πρώτης Οὐλπίας Πετραίων și p. 342—343, nr. 3: ἐπιμελητής εἰλης
ἱππέων Σεβαστῆς Διδύμου; II, 1977, p. 933: *curat(or) pro praef(ecto) c(o)hor(tis) I*
Astur(um).

²⁵ Mai sus, nota 15.

²⁶ C. C. Petolescu, SCIVA, 32, 1981, 3, p. 468—471.

²⁷ CIL, XI, 393 = ILS, 2 739. Cf. H. Devijver, *op. cit.*, p. 597—598, nr. 12.

²⁸ CIL, XVI, 111.

²⁹ Margaret M. Roxan, *op. cit.*, p. 78—79, nr. 55.

³⁰ Despre această unitate: W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliärformationen*
in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus, Berlin,
1938, p. 10—11; J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*, Praga, 1978, p. 6; vezi
și TIR, L—35, București, 1969, p. 46 (Hoghiz).

³¹ Despre această unitate, vezi și mai departe, notele 36—38.

³² G. Bakó, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 142.

³³ CIL, VIII, 9 358 (= ILS, 2 738); vezi H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 65—66, nr. 44.

³⁴ SCIVA, 32, 1981, 3, p. 468 și urm.

³⁵ Despre această unitate: G. Bakó, SCIVA, 31, 1980, 4, p. 631—635 (cu bibliografia).

și el a staționat, cum s-a văzut, tot în sud-estul Transilvaniei. Diploma militară din 129 amintește între trupele Daciei Inferior o *vexillatio equit(um) Illyricor(um)* ; peste un deceniu, cealaltă diplomă a acestei provincii îl desemnează drept *num(erus) eq(uitum) [I]lly(ricorum)* ³⁶. Transformarea a avut loc deci între anii 129—140, probabil spre sfârșitul domniei lui Hadrian ³⁷; acest eveniment reprezintă un *terminus post quem* pentru datarea primei miliții ecvestre a lui P. Aelius Marcianus. Mai târziu, la o dată necunoscută, unitatea apare staționând în castrul de la Brincovenеști, în Dacia Superior (Apulensis), purtând denumirea de *ala numeri Illyricorum* ³⁸; după părerea noastră, termenul de *ala* face aluzie pur și simplu la faptul că acest *numerus* era compus din călăreți ³⁹.

Din Dacia Inferior, P. Aelius Marcianus este transferat în Mauretania Caesariensis ca tribun al coortei *Aelia expedita* (gradul său arată că era comandantul unei unități de o mie de oameni, echivalând cu a doua miliție ecvestră); apoi este atestat în aceeași provincie ca prefect al alei *Augusta II Thracum* , cumulând ca *praepositus* și comanda alei *Gemin(a) Seba[sten(a)]* — cel mai târziu în penultimul deceniu al secolului al II-ea ⁴⁰.

Deosebit interes prezintă studiul carierei lui T. Antonius Claudius Alfenus Arignotus, al cărui *cursus honorum* este cunoscut dintr-o inscripție descoperită la Thyatira (Lydia) ⁴¹. El a fost mai întâi *ἐπαρχος σπειρας δευτέρας Φλ(αουίας) Νομιδῶν* (cu garnizoana la Feldioara ⁴²) și totodată *πραιπόσιτος σπειρ[α]ς δευτέρας Φλ(αουίας) Βέσσων* (cu sediul la Cincșor ⁴³), ambele staționând deci pe Oltul transilvănean. Cea de-a doua miliție ecvestră și-a îndeplinit-o în Moesia Inferior, ca *χιλίαρχος σπειρας*

³⁶ Pentru aceste diplome, bibliografia mai sus, notele 6—7.

³⁷ Acum sînt organizate și alte formațiuni din Dacia în *numeri* . Astfel, două inscripții de la Praetorium din anii 138 și 140 menționează *numerus burgariorum et veredariorum Daciae Inferioris* (CIL, III, 13 795—13 976; ILS, 8 909, 9 180; IDR, II, 587—588); de asemenea, *Suri sagittarii* , menționați ca atare în inscripții de la Bivolari (Arutela) și Rădăcinești (IDR, II, 575—576, 585) sînt organizați ulterior într-un *numerus* (IDR, II, 341, 350, 383, 529, 530), iar *numeri Palmyrenorum* din Dacia Superior și Dacia Porolissensis sînt creați pe timpul lui Antoninus Pius (C. C. Petolescu, SCIVA, 26, 1975, 3, p. 427; idem, SCIVA, 30, 1979, 1, p. 108, nota 45).

³⁸ I. I. Russu, în *Actes du IXe Congrès international d'études sur les frontières romaines* , București—Köln—Viena, 1974, p. 222—223; D. Protase, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms* , II, Köln—Bonn, 1977, p. 383—386.

³⁹ Vezi și inscripția pusă în onoarea lui C. Nonius Caepianus (mai sus, nota 27): *numerus equitum electorum ex Illyrico* ; vezi exemplele citate în SCIVA, 32, 1981, 3, p. 469, nota 21. În orice caz, asemenea transformare nu poate fi atribuită epocii lui Antoninus Pius, cum credea W. Wagner, *Distok.* , p. 51 și urm., urmat de Pflaum, *Carrières...* , I, p. 304; deci această „schimbare de nume” nu poate fi nici ea utilizată ca *terminus post quem* pentru datarea carierei lui P. Aelius Marcianus.

⁴⁰ SCIVA, 32, 1981, 3, p. 470—471.

⁴¹ CIG, 3 497 = IGR, IV, 1 213; ILS, 8 853. Cf. H.-G. Pflaum, *Carrières...* , I, nr. 218 ter (= 309); H. Devijver, *op. cit.* , I, p. 106—108, nr. 132; vezi și A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană* , București, 1977, p. 57—59 (v. și p. 95—96). În inscripția de la Thyatira, acest personaj este desemnat ca nepot al lui Alfenus Apollinaris, *a censibus Augusti* (despre acesta: Pflaum, *Carrières...* , I, p. 576, nr. 218 bis = 308 bis); bazat pe alte date, nu însă îndeajuns de concludente, Pflaum credea că acest personaj ar fi ajuns prefect al Egiptului în 199—200 (ceea ce ar reprezenta un *terminus ante quem* și pentru datarea carierei lui T. Ant. Cl. Alfenus Arignotus); dar. G. Bastianini, ZPE, 17, 1975, 3, p. 304 și nota 1 (v. și p. 323) îl exclude din lista prefectilor Egiptului.

⁴² I. Pop, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 141—146.

⁴³ Bibliografia despre această unitate: I. I. Russu, ActaMN, 4, 1967, p. 86—88.

πρώτης Κιλικίων fiind totodată și πραιπόσιτος σπείρας πρώτης Γαιτούλων în aceeași provincie⁴⁴. Cea de-a treia miliție și-a îndeplinit-o în Syria: ἑπαρχος εἰλης δευτέρας Φλ(αουίας) Ἀγριππιανῆς fiind totodată πραιπόσιτος εἰλης Σιν[γ]λαρίων în aceeași provincie⁴⁵; fără îndoială, atunci și-a îndeplinit el sarcina de (ἐ)π(α)ρ(χο)ς ἄνν[ώ]νης Θεοῦ Ἄντωνείνου [καί] [λ]ιμμένων Σελευκείας Πει[ε]ρ[ί]ας — deci cu ocazia războiului lui Marcus Aurelius contra uzurpatorului Avidius Cassius, în anul 175⁴⁶.

După cum se vede, toate cazurile citate de cumul de comenzi militare pot fi încadrate cronologic în timpul domniei lui Marcus Aurelius. Din timpul aceluiași împărat cunoaștem un alt personaj, tribun al legiunii II Adiutrix din Pannonia Inferior, *praepos(itus) gentis Onsorum, donis militarib[us] donatus* ob *expeditionem felicissimam Quador(um) et Marcomman(orum)* (a. 180)⁴⁷; se pare totuși că în acest caz este vorba de comenzi succesive. În Germania Superior, o inscripție datind din anul 191 (sau 211?) menționează un *[p]r[ae]f. coh. I c. R. eq. p. f.*, totodată *[p]raep. coh. IIII V[ind(elicorum)]*⁴⁸. De asemenea, în Britannia, în secolul al III-lea, cunoaștem alte două cazuri: un tribun al cohorței *I Fida Vardullorum* și *praepositus numeri explor. Bremensium*⁴⁹; altul, tribun al cohorței *I Nervia Germanorum* și *praepositus numeri Maurorum Aurelianorum Valeriani Gallieni* (a. 253—255)⁵⁰.

Din cele expuse rezultă că acest gen de cumul de comenzi este mai întii atestat în Dacia Inferior, pe timpul domniei lui Marcus Aurelius. Luptele cu neamurile germanice și sarmatice trebuie să fi fost deosebit de dure, provocând goluri în corpul de comandă; ca și în altă situație, poate fi îndreptățită remarca: „ce détail atteste combien ces combats sur le Danube ont du être meurtriers”⁵¹.

Revenind la Sex. Iulius Possessor, rezultă că și el și-a îndeplinit concomitent cele trei comenzi; astfel, se dovedește corectă observația

⁴⁴ Despre *cohors I Cilicum*, vezi mai recent A. Aricescu, *op. cit.*, p. 57—58; J. Beneš, *op. cit.*, p. 24—25. Cit privește acca *cohors I Gaetulorum* (RE, VII, s.v. *cohors*, col. 287), o unitate de infanterie cu acest nume nu este cunoscută în Moesia Inferior; posibil să fie vorba de *ala I Flavia Gaetulorum* (despre aceasta, vezi I. Piso, *Dacia*, N.S., 20, 1976, p. 252—263; A. Aricescu, în *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine*, București, 1977, p. 242 și urm.; idem, *Armata*, p. 51—52, cf. C. C. Petolescu, SCIVA, 32, 1981, 3, p. 473; J. Beneš, *op. cit.*, p. 8).

⁴⁵ Bibliografia despre aceste unități este prezentată de H. Devijver, *loc. cit.* (v. nota 41).

⁴⁶ După Pflaum, această sarcină ar data din perioada cînd Alfenus Arignotus conducea cohorțele *II Flavia Numidarum* și *II Flavia Bessorum*: „Mais, étant donné qu'il assure également, comme v. Premerstein l'a justement remarqué, la surveillance du ravitaillement de Marc-Aurèle dans les ports de Séleucie de Piérie, par où arrivaient les vaisseaux de transport, nous pouvons conclure que cet empereur a emmené avec lui du front du Danube ces deux unités, quand il dut se retourner contre Avidius Cassius, lors de la révolte de ce gouverneur de Syrie en 175. Nous sommes donc, par exception, en état de fixer exactement le commencement de ce *cursus*, qui se continue par le tribunat de la Ire cohorte des Ciliciens de l'armée de la Mésie Inférieure, dont a aussi dû faire partie la Ire cohorte des Gétules, qu'il a commandé simultanément, sans doute pendant les dernières guerres de Marc-Aurèle sur le Danube” (*Carrières...*, I, p. 577—578; v. și H. Devijver, *op. cit.*, p. 107).

⁴⁷ H. Devijver, *op. cit.*, II, p. 706—707, nr. 11.

⁴⁸ Idem, *op. cit.*, I, p. 363—364, nr. 40.

⁴⁹ CIL, VII, 1 037 = ILS, 2 631 = RIB, 1 270. Cf. H. Devijver, *op. cit.*, p. 203, nr. 34.

⁵⁰ RIB, 2 042. Cf. H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 384—385, nr. 84.

⁵¹ H.-G. Pflaum, *Carrières...*, I, p. 541.

făcută încă acum patru decenii de D. Tudor : „Aceasta impunea vecinătatea locurilor de garnizoană a celor trei unități, ceea ce apare posibil pentru Dacia Inferioară, deoarece ele staționau la Ioneștii Govorii, Romula și Slăveni”⁵². Dimpotrivă, teza că ar fi vorba de unități din Spania și nordul Africii cade definitiv.

Reluând firul carierei lui Sex. Iulius Possessor, inscripția de la Sevilla arată acest personaj exercitând sarcina de controlor al finanțelor unui oraș a cărui identitate a produs o îndelungată și aprigă dispută. Pe baza vechii lecturi: *CVRATORI. CIVITATIS. ROMVLENSIVM. MARVENSIVM*, cei mai mulți istorici au considerat că este vorba de două orașe: *Romula* și *m(unicipium) Arvensium*. În privința primei, păreri au fost împărțite: unii au considerat că ar fi vorba de *colonia Iulia Romula Hispalis*, unde Sex. Iulius Possessor a fost onorat cu inscripția; după alții, ar fi *Romula* de pe Olt, din Dacia Inferioară⁵³. Fără a mai cita pe diferiții epigrafisti care s-au ocupat de această carieră, reținem doar opinia lui H.-G. Pflaum, care localizează cele trei comenzi amintite mai sus și curatela cetății *Romulensium* în Dacia Inferioară; „Après son passage en Dacie, Sex. Iulius Possessor occupe le poste de curateur du municipie d'Arva, petite ville située sur le Bétis en amont d'Hispalis (Séville)”⁵⁴ — nota același învățat.

Urmărind mai departe firul carierei lui Possessor, cele două inscripții îl menționează ca tribun militar în legiunea XII Fulminata, care staționa la Melitene în Cappadocia⁵⁵. Inscripția de la Sevilla îl arată de asemenea *curator coloniae Arcensium* — după unii, *Arca Caesarea* din Fenicia⁵⁶.

Acum patru decenii, D. Tudor a emis părerea că, în inscripția de la Sevilla, cuvântul ce urmează după *CVRATORI. CIVITATIS. ROMVLENSIVM* trebuie să fie *MALVENSIVM*⁵⁷; această nouă *lectio* a provocat o îndelungată și aprigă dispută, care încă nu a încetat cu totul⁵⁸. Mai aproape de noi, H. Nesselhauf, necunoscând părerea lui D. Tudor, ajunge la o concluzie asemănătoare; după acest învățat, funcția de *curator civitatis Romulensium Malvensium* datează din timpul îndeplinirii comenzilor de pe Olt, după cum cea de *curator coloniae Arcensium* datează din timpul tribunatului militar în legiunea XII Fulminata — fiind astfel vorba de *Arca* din Cappadocia și nu de omonima sa din Siria⁵⁹.

Analogiile nu lipsesc nici în această privință. Se poate cita în acest sens iarăși *cursus honorum* al lui T. Antonius Claudius Alfenus Arignotus, care, după funcțiile militare (milițiile ecvestre) — prezentate în ordine inversă (*praefectus alae, tribunus legionis, praefectus cohortis*) — și alte onoruri, este desemnat *λογιστής Σελευκίας Πειρείας και Ἀλεξανδρείας κατ' Ἰσ[σ]ον και Ῥω[σ]σου και τῆς [τῶν] Τραιανῶν πόλεως και Τροπησίων και τῆς*

⁵² D. Tudor, *OR*⁴, p. 192, unde se reproduce fără modificări textul din edițiile precedente; vezi și *În amintirea lui C. Giurescu*, București, 1944, p. 524, nota 6.

⁵³ Un rezumat al discuțiilor, cu toată bibliografia: D. Tudor, *OR*⁴, p. 192.

⁵⁴ *Carrières...*, I, p. 504—505.

⁵⁵ E. Ritterling, în *RE*, XII, s.v. *legio*, col. 1365; cf. H. Nesselhauf, *loc. cit.*

⁵⁶ *Carrières...*, I, p. 505; R. Thouvenot, *loc. cit.* (*supra*, nota 3).

⁵⁷ D. Tudor, *OR*, 1942, p. 524; idem, *În amintirea lui C. Giurescu*, p. 526.

⁵⁸ Ultima importantă luare de poziție a susținătorilor localizării Daciei *Malvensis* în Banat: C. și H. Daicoviciu, *ActaMN*, 4, 1967, p. 73—81.

⁵⁹ H. Nesselhauf, *Madrider Mitteilungen*, 5, 1964, p. 180—184; *AnnÉp*, 1965, 237.

[κ]ολωνείας. Orașele, de ale căror finanțe s-a ocupat Alfenus Arignotus, sînt și ele prezentate în ordine inversă succesiunii cronologice. Astfel, el a fost *curator* al orașelor Seleucia Pierriae, Alexandria ad Issum și Rhossus pe cînd îndeplinea cea de-a treia miliție ecvestră — prefectura alei *II Flavia Agrippiana*, cumulînd și comanda alei *I singularium*, amîndouă din Siria; tot acum datează și prefectura anonei divului Antoninus a porturilor Seleuciei Pierriae (anul 175)⁶⁰. Sarcina următoare înscrisă (altfel, cronologic, anterioară — probabil curînd după invazia costobocilor din 170) și-a exercitat-o, așa cum a arătat Louis Robert⁶¹, la Tropaeum Traiani, în Dobrogea; atunci personajul nostru a deținut comanda cohorței *I Cilicum* și concomitent încă una asupra unități. Enigmatică rămîne curatela acelei *colonia* nenumite⁶².

Se mai poate cita cazul unui Abidius Bassus, tribun al legiunii III Augusta, cu garnizoana în Numidia, care a fost și *cur(ator) m(unicipii) M(asculitani)* în aceeași provincie⁶³.

Astfel, cunoaștem exemple suficiente de situații cînd ofițeri superiori de rang ecvestru au exercitat funcția de *curatores* ai unor orașe din apropierea garnizoanei unităților pe care le conduceau⁶⁴. Nu încapе deci îndoială că *Romula* din inscripția de la Sevilla cînstînd pe Sex. Iulius Possessor era cea din Dacia Inferioară. Pe de altă parte, nu cunoaștem un caz concret cînd un personaj și-a îtrerupt temporar milițiile ecvestre pentru a exercita funcția de *curator* al unui oraș dintr-o altă provincie a imperiului; în acest fel, afirmația lui H.-G. Pflaum⁶⁵ că, după comenzile

⁶⁰ V. nota 46.

⁶¹ Istros, I, 2, 1934, p. 1—5. A. v. Premerstein, JÖAI. 13, 1910, p. 205 și nota 21 (cf. W. Wagner, *Distok.*, p. 97), considera că, după pacea încheiată între Marcus Aurelius și sarmați, cohorțele *II Flavia Numidarum* și *II Flavia Bessorum* au fost trimise de la Dunărea de Jos în Siria; pe bună dreptate remarca însă L. Robert: „on va de voir que, après mon identification, cette hypothèse perd son appui et qu'il est au contraire très probable que, si Arignotus a été *curator* en Mésie, c'est qu'il y a séjourné avec ses troupes”; de fapt, amîndouă cohorțele aparțineau armatei Daciei Inferioare, dar aceasta nu schimbă valabilitatea observației marelui învățat: aceste trupe nu au părăsit locurile lor de granizoană (vezi în acest sens și I. I. Russu, *ActaMN*, 4, 1967, p. 87—88 și nota 11), cum mai afirmă unii istorici (H.-G. Pflaum, citat mai sus, nota 46: D. Tudor, *OR*⁴, p. 336).

⁶² L. Robert, Istros, I, 1934, 2, p. 219, nota 1. Urmărind *variae lectiones* din publicația lui Boeckh (CIG), mai observăm că unele copii ale inscripției (Spon, Smith, Wheler) redau (după o mică lacună) la începutul r. 20 ΤΡΙΑΝΩΝ; L. Robert arăta, de asemenea, că Spon nu reproduce ΚΑΙΘΗΣ la începutul r. 21. Avînd în vedere că textul abundă în greșeli, ne gîndim a propune (r. 19—21) καὶ τῆς/[Καλλ]τιανῶν πόλεως καὶ Τροπαιῶν καὶ [Απ]ολωνείας (completarea cu numele Apolloniiei este după propunerea lui L. Robert).

⁶³ H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 45, nr. 2. Cazul altui tribun, al legiunii XV Apollinaris, staționată în Cappadocia, care ne apare totodată ca γενόμενος [ἀρχιερέως] τῆς Ἀσίας καὶ λογιστῆς τῆς πόλεως... (pe la anul 160) (H. Devijver, *op. cit.*, II, p. 618, nr. 20) este neconcludent, inscripția fiind lacunară.

⁶⁴ Cf. A. Deman, *Latomus*, 32, 1973, 1, p. 143, care crede că Possessor a deținut funcția de *curator* „en même temps qu'il commandait l'ala I Hispanorum cantonnée en même endroit” (de fapt, această unitate staționa la Slăveni, nota 12); v. chiar și R. Thouvenot, a cărui judecată este în esență corectă: „... nous supposons que l'ala I^a Hispanorum dont Possessor est détaché n'était pas alors très loin d'Hispalis” (v. mai sus, nota 3).

⁶⁵ Mai sus, cu nota 54; vezi încă, în continuare: „Étant donné que le poste militaire suivant amènera Possessor en Cappadoce pour y être tribun de la légion XIIIe Fulminata, il est très vraisemblable qu'A. Stein a eu raison d'expliquer ce retour en Bétique en supposant que l'intéressé était natif de cette cité. Son hypothèse se trouve encore renforcée du fait qu'Arva fait partie de la tribu Quirina, qui est aussi celle de son curateur”. În realitate, personajul nostru era originar din Africa de nord (cum arată inscripția nr. 2).

din Dacia Inferior și curatela cetății Romulensilor, lui Possessor i s-a încredințat sarcina de *curator* al municipiului *Arva* din Hispania, nu se mai poate nici ea susține. În locul respectiv trebuie citit: *CVRATORI. CIVITATIS. ROMVLENSIVM. MAL/VENSIVM*, așa cum au arătat D. Tudor și H. Nesselhauf; în toată inscripția, fără excepție, litera *L* este redată ca o simplă hastă (*I*). Ca și în cazul cu *numerus Syrorum Malvensium* din inscripția de la Caesarea⁶⁶, precizarea *Malvensis* (în textul epigrafic: *Romulensium Malvensium*) era absolut necesară: să evite confuzia între Romula dacică și omonima din Baetica (*colonia Iulia Romula Hispalis*) unde i s-a pus inscripția (demon de amintit este, dealtfel, că *scapharii* dedicanți se numesc ei înșiși *Hispalenses*).

În inscripția de la Sevilla, Romula este desemnată cu titlul de *civitas*. Acesta era probabil statutul oficial al orașului Romula la data îndeplinirii misiunii lui Sex. Iulius Possessor; nu am avea motive să ne îndoim de exactitatea folosirii termenului, deoarece patria lui Possessor se afla ea însăși în aceeași situație în anul 170: *civitas M[ac]taritanor[um]*⁶⁷, atingând treapta de *colonia* abia sub Commodus: *colonia Aelia Aurelia Augusta Maclaris*⁶⁸.

Ca *municipium*, Romula este atestată pentru prima dată în inscripția de la Oescus dedicată lui T. Iulius Capitol, arendaș al vănilor din *Illyricum* și *ripa Thraciae*: *omnib(us) honoribus ab ord(ine) [co]l(oniae) Fl(aviae) Sirmiatium honorato et [s]ententiae dicundae item sacerdotilib(us) ab ordine col(oniae) Ulp(iae) Oesc(i) et statuum aere col(ato) decretis iam pridem ab eodem ordine ornamentis II-viral(ibus), item decurionalib(us) ornamentis honorato ab ordinib(us) coloniar(um) Ulp(iae) Poetovionensis ex Pannonia Superiore, Ulp(iae) Ratiar(iae) ex Moesia Superiore, Traianae Sarmizegethusensium ex Dacia Superiore, item II-virilib(us) ab ordine municipi(i) Romulensium, buleutae civitatis Ponticae Tomitanorum*⁶⁹. Mențiunea *Dacia Superior* ne oferă un reper cronologic pentru datarea inscripției: înainte de anii 168—169, dată de la care, în urma reorganizării îndeplinite de împăratul Marcus Aurelius, această provincie se va numi *Dacia Apulensis*. Acest personaj mai apare, împreună cu doi asociați ai săi, într-un alt text epigrafic, tot din Moesia Inferior: *Numini Augustor(um) et genio p(ublici) p(ortorii), Hermes, Iuliorum Ianuari Capitonis Epaphroditi conductorum p(ublici) p(ortorii) Illyrici et ripae Thraciae ser(vus) vil(licus), pos(uit)*⁷⁰; mențiunea *Aug(ustorum)*, coroborată cu *terminus ante quem* din inscripția anterioară, arată că funcția lui Iulius Capito datează din timpul domniei comune a lui Marcus Aurelius și Lucius Verus.

⁶⁶ Mai sus, textul la care trimit notele 15—18.

⁶⁷ G.-Ch. Picard, *Karthago. Revue d'archéologie africaine*, 8, 1957, p. 151 (v. și p. 65, 148—156).

⁶⁸ *Ibidem*, p. 152—153 (anii 176—180, eventual 191—193). După H.-G. Pflaum, *ZPE*, 17, 1975, 3, p. 261, orașele poartă gentiliciul *Aelia Aurelia* după anul 191.

⁶⁹ CIL, III, 753 (= 7 429) = ILS, 1 465. Cf. S.J. de Laet, *Portorium. Étude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire*, Brugges, 1949, p. 198.

⁷⁰ CIL, III, 7 434 (cf. 12 345 = 751) = ILS, 1 855. Vezi și CIL, III, 6 124 (cf. p. 1 138) = ILS, 1 464: *Genio I[ulii]orum Ianuari Capitonis Epaphroditi n(ostorum) c(onductorum) p(ublici) p(ortorii), Hermes, ser(vus) vil(licus), p(osuit)*.

Dacă atestarea Romulei ca *municipium* datează din anii 161—168; mai greu este de spus *cînd* a fost ridicată la acest rang. În acest sens, unele sugestii ne dă iarăși inscripția de la Oescus; urmărind coloniile care l-au încărcat cu onoruri pe Iulius Capito, observăm că toate poartă numele împăratului care le-a ridicat la această treaptă. Doar orașul din Dacia Inferior este denumit, simplu, *municipium Romulensium*: exprimare inadmisibilă dacă orașul ar fi fost *municipium Aurelium*. În schimb, era curentă omiterea gentiliciului imperial după moartea împăratului.

Datorită faptului că pe timpul lui Antoninus Pius nici o așezare din Dacia nu a fost promovată la treapta de oraș, ar putea fi rediscutată ipoteza că Romula a fost *municipium* încă de la Hadrian ⁷¹. Cu prilejul promovării la treapta municipală, numele *Romula*, de certă factură romană, s-a substituit probabil celui al așezării autohtone; spre comparație, cităm două știri antice privitoare la *colonia Hispalis* din Baetica: astfel, Plinius (*Nat. hist.*, 3, 11) scrie că Romula era un cognomen al acesteia (*Hispalis colonia cognomine Romulensis*), iar Isidor (*Orig.*, 15, 1, 71) ne informează că *Hispalim Caesar Iulius candidit, quam ex suo et Romae urbis vocabulo Iuliam Romulam vocavit* ⁷². Ducînd mai departe firul ipotezei, este posibil ca împăratul Hadrian să fi denumit noua sa ctitorie după orașul din Hispania, situat pe malul fluviului Baetis, nu departe de patria sa Italica. Vechiul nume, *Malva* (de la care derivă și cel al provinciei) a continuat totuși a fi folosit, îndeosebi în exterior, pentru a evita confuziile. Este posibil iarăși ca denumirile să desemneze comunități diferite: *Romula* — nucleul de coloniști, cetățeni romani, iar *Malva* — așezarea autohtonă (ele se vor fi contopit cu timpul); aceasta ar explica eventual faptul că Sex. Iulius Possessor desemnează Romula cu titlul de *civitas*. Amintim că *civitas Maclaritanorum* avea în frunte, încă de pe timpul lui Traian, magistrați municipali ⁷³, iar la 145 o inscripție desemnează pe locuitorii săi cu titlul de *municipipes* ⁷⁴. Este posibil de asemenea ca denumirea de *civitas* din inscripția de la Sevilla să fie generică (folosită poate din deferență față de *colonia Iulia Romula Hispalis* care l-a onorat pe Posses-

⁷¹ În 1958, D. Tudor era încă îndreptățit să scrie în legătură cu inscripția de la Oescus ridicată în onoarea lui T. Iulius Capito: „Textul acestui monument menționează Romula ca *municipium* alături de *Dacia Superior*, deci înainte de momentul trifurcării provinciei, cel mai tirziu la data de 27 septembrie 158 e.n. Rezultă că în timpul domniei lui *Antoninus Pius*, orașul nostru se găsea în situația oficială de *municipium*”. După descoperirea primei diplome militare de la Gherla, atestînd existența Daciei Prolissensis încă sub Hadrian (IDR, I, 11), argumentele invocate nu mai rămîn valabile; și totuși, în *OR*³, 1968, p. 195, vechiul text apare metamorfozat astfel: „Din cunoscuta inscripție a lui T. Iulius Capito... se poate stabili că Romula posedă rangul de *municipium* înainte de 27 septembrie 168 e.n. Textul acestui monument menționează Romula ca *municipium* alături de *Dacia Superior*, deci înainte de momentul reorganizării provinciei. În timpul domniei lui Antoninus Pius orașul nostru se găsea în situația oficială de *municipium*”. Față de observațiile lui H. Daicoviciu, în *Steaua*, 20, 1969, 5 (232), p. 74—77, autorul își prezintă astfel argumentele în *OR*⁴, mergînd pe același făgaș greșit: „Din cunoscuta inscripție a lui T. Iulius Capito... se poate stabili că Romula posedă deja rangul de *municipium* din timpul domniei comune a lui Marcus Aurelius și Lucius Verus (161—169). Textul acestui monument menționează Romula ca *municipium* alături de *Dacia Superior*, deci înainte de momentul reorganizării provinciei. În timpul domniei lui Antoninus Pius, orașul nostru se găsea în situația oficială de *municipium*”.

⁷² Cele două exemple sînt citate după H. Nesselhauf, *Madr. Mitt.*, 5, 1964, p. 181.

⁷³ *Karthago*, 8, p. 149.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 150 (CIL, VIII, 11 811).

sor cu inscripția, poate din orgoliu pentru patria sa care era încă în situația de *civitas*); este destul a cita acum o inscripție, iarăși din timpul lui Marcus Aurelius, în care este amintit un *curator civit(atis) Araus(ionensis) prov(inciae) Galliae Narb(onensis)*⁷⁵: or, *Arausio* (azi Orange) era *colonia* încă din timpul lui Augustus⁷⁶.

Indiferent însă de aceste speculații, un lucru rămâne definitiv cîștigat: Sex. Iulius Possessor și-a început cariera (*praefectus cohortis III Gallorum, praepositus numeri Syrorum sagittariorum, item alae primae Hispanorum, curator civitatis Romulensium Malvensium*) în Dacia Inferior.

După relatarea milițiilor ecvestre și a celor două curatele, inscripțiile de la Sevilla și Mactar prezintă pe personajul nostru, în termeni identici, ca *adlectus in decurias ab optimis maximisque Imp(eratoribus) Antonino et Vero Augg(ustis)*; „Nous avons cru que sans être nommé à une préfecture d'aile, il avait ensuite été inscrit sur la liste des jurés par les deux empereurs, Marc-Aurèle et L. Verus, ce qui nous permettait de dater cette mesure des années comprises entre 161 et 169, mais E. Birley a bien voulu nous faire remarquer, par lettre, qu'*adlectio in V decurias* devait toujours précéder le service militaire équestre”⁷⁷. Într-adevăr, cunoaștem un caz contemporan al altui personaj care, înainte de îndeplinirea milițiilor ecvestre, a fost *adlectus in decuris ab imperatoribus M. Aurelio Antonino et L. Aurelio Vero Caesarib.*⁷⁸. Din cel puțin 25 de atestări epigrafice⁷⁹, abia dacă se pot cita două sau trei cazuri cînd această regulă nu a fost respectată⁸⁰. Așadar, împreună cu H.-G. Pflaum, „Nous devons donc supposer que cette fonction a été donnée en dehors de l'ordre chronologique adopté dans le reste du texte épigraphique”⁸¹; rezultă deci că milițiile ecvestre ale personajului nostru datează după anul 161, cînd încep să domnească Marcus Aurelius și Lucius Verus, nu în jurul anului 160, cum s-a afirmat⁸².

Fără a mai îndeplini cea de-a treia miliție ecvestră (probabil s-a avut în vedere cumulul de comenzi asupra celor două unități din Dacia Inferior), Sex. Iulius Possessor intră în serviciul administrației⁸³, mai întii ca *adiutor Ulpii Saturnini praef(ecti) annon(ae) ad oleum Afrum et Hispanum recensendum item solamina transferenda item vecturas nau-*

⁷⁵ CIL, VI, 1 549 = ILS, 1 100.

⁷⁶ Brigitte Galsterer-Kröll, *Epigraphische Studien*, 9, 1972, p. 117, nr. 251.

⁷⁷ H.-G. Pflaum, *Carrières...*, I, p. 505.

⁷⁸ Idem, *Bonner Jhb.*, 171, 1971, p. 349—366; *AnnÉp*, 1971, 491; H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 331—333, nr. 26; A. Deman, *Latomus*, 32, 1973, 1, p. 136.

⁷⁹ Devijver, *op. cit.*, siglele A — 95, 118; C — 146, 250; D — 20, 26; F — 9; G — 7, 8; H — 19; I — 23; M — 22; N — 12; O — 13, 21; P — 30, 38, 106; S — 6, 11; U — p. 806 și nr. 59; V — 67, 76, 95 și p. 978.

⁸⁰ *Ibidem*, G — 8 (între a doua și a treia miliție ecvestră), M — 22, P — 106.

⁸¹ *Carrières...*, I, p. 505—506; vezi și M. G. Jarett, *Epigraphische Studien*, 9, p. 191; D. Tudor, *OR*⁴, p. 331, 339 (v. și p. 191).

⁸² M. P. Speidel, *Dacia*, N. S., 17, 1973, p. 169; H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 475.

⁸³ Vezi și cazul lui T. Plautius Felix Ferruntianus, citat mai departe, nota 90.

clariis exsolvendas; inscripția de la Mactar se exprimă mai concis: *adiutor praefecti annonae ad horrea Ostensia et Portuensia*⁸⁴.

Urmează mențiunea *proc(urator) Augg(ustorum) ad ripam Baetis*⁸⁵; cu această ocazie, luntrașii de pe Baetis îi înalță inscripția *ob innocentiam iustitiamque eius singularem*. Faptul că inscripția de la Sevilla îl desemnează ca procurator a doi împărați a permis datarea acestei funcții tot pe timpul domniei comune a împăraților amintiți mai sus; astfel, întreg *cursus honorum* din inscripția de la Sevilla ar trebui restrins la anii 161—169.

Inscripția de la Mactar îl arată pe personajul nostru urcând treptele (dintre acestea, ultimele două fiind noi față de inscripția hispanică) carierei procuratoriene: *proc(urator) Aug(usti) ad ripam Baetis, proc(urator) Aug(usti) Ostis ad annonam, proc(urator) Aug(usti) Alexandriae ad Mercurium*. Faptul că el apare îndeplinind funcții în numele unui singur împărat ar arăta că ele datează înainte de cooptarea lui Commodus (sfârșitul anului 176) la domnie.

Împrejurările în care Sex. Iulius Possessor apare în inscripția de la Mactar au fost analizate cu 15 ani în urmă într-un studiu de G.-Ch. Picard⁸⁶; aici se demonstrează că acest personaj a introdus la Mactar cultul triadei Latona—Apollo—Diana cu puțin înainte de ridicarea cetății la rangul de *colonia* — fapt petrecut, cum s-a văzut, în timpul domniei lui Commodus⁸⁷. Învățatul citat mai atrăgea atenția (la sugestia lui A. Beschouch) că într-o altă inscripție de la Mactar, conținând *lex sacra* privitoare la o statuă a Dianei, este se pare vorba de același personaj: *Dianae Augu[st]ae. Sex. Iulius [Possess?]or, proc(urator) Aug(usti), simulacrum Dianae Augustae hac lege dedico*...⁸⁸.

Încheind prezentarea carierei lui Sex. Iulius Possessor, vom mai insista în rindurile ce urmează asupra unui singur aspect: încadrarea cronologică a acestui *cursus honorum*. O serie de elemente ne determină a data această carieră ceva mai târziu decît se considera pînă acum⁸⁹.

Astfel, indicația *Malvensis (Malvensium)* în inscripția de la Sevilla, menită a evita confuzia cu Romula Hispalis, se referă, credem, la numele provinciei; or, *Dacia Inferior* a luat această denumire numai după re-

⁸⁴ Pentru Ulpius Saturninus, vezi H. Pavis d'Escurac, *op. cit.* (nota 1), p. 348 (vezi și p. 228). Autoarea consideră că acest personaj poate fi identificat pe o altă inscripție fragmentară de la Ostia, dedicată în anul 166 lui Lucius Verus de un prefect al annoniei (CIL, XIV, 106 = VI, 1 022): [codicari]ri navicula[ri. . .] M. f. Palatin[a. . .]pr[ae]f. ann[onae]; „Hirschfeld supposait que le père du préfet de l'annone Ulpius Saturninus était l'a commentariis vehiculorum M. Ulpius Saturninus, affranchi de Trajan. Or justement subsiste dans l'inscription mutilée d'Ostie l'indication de la filiation M. f. — constatation qui vient appuyer cette identification” (p. 348). Rămîne totuși ca această ipoteză să fie confirmată de o descoperire sigură.

⁸⁵ Pentru alți *procuratores ad ripam Baelis*: H.-G. Pflaum, *Carrières. . .*, III, p. 1 049.

⁸⁶ RA, 1968, 2, p. 297 și urm.

⁸⁷ Vezi nota 68.

⁸⁸ CIL, VIII, 620 (= 11 796) = ILS, 4 908. Cf. G.-Ch. Picard, *loc. cit.*, p. 299 și urm.

⁸⁹ După părerea lui G.-Ch. Picard, Sex. Iulius Possessor a introdus triada Latona—Apollo—Diana la Mactar cu puțin înainte de ridicarea acestei cetăți la rangul de *colonia* (mai sus, notele 86, 87); or, această promovare a avut loc, se pare, abia spre sfârșitul domniei lui Commodus (nota 68). Ar însemna astfel că funcția de *proc(urator) Aug(usti) Alexandriae ad Mercurium* datează și ea mai târziu, eventual după anul 180.

forma din 168—169. Așadar, cei doi *Aug(usti)* din inscripția de la Sevilla nu erau Marcus Aurelius și Lucius Verus, ci Marcus Aurelius și Commodus; demn de remarcat este că în inscripția de la Mactar asemenea precizare lipsește, ea nefiind de altfel obligatorie.

În al doilea rând, s-au remarcat unele asemănări cu cariera lui M. Plautius Felix Ferruntianus, cunoscută tot dintr-o inscripție de la Mactar: *Apollini Patrio Aug(usto) sacr(um). Ti(berius) Plautius Ti(berii) f(ilius) Papiria (tribu) Felix Ferruntianus, praef(ectus) alae I Thracum veteranorum sagittariorum, procurator ad solaminia et horrea, trib(unus) milit(um) leg(ionis) I Italicae, praepositus vexillationibus Ponticis apud Scythia(m) et Tauricam, praepositus vexillationi III Aug(ustae) apud Marcommanos, donatus donis milit(ari)bus....* (numele lui Commodus a fost martelat)⁹⁰. Ni se pare și în acest caz potrivit a cita observațiile lui H.-G. Pflaum: „Ses décorations militaires lui ont été conférées en 176 par Marc-Aurèle et Commode lors des triomphes des deux empereurs. — C'est à ce moment qu'intervient le poste administratif de procurator *ad solaminia et horrea*. Cet excellent officier, présent à Rome pour la célébration des fêtes, aura été désigné par l'empereur pour s'occuper des denrées de remplacement et des greniers à blé. Remarquons que si la titulature de cette charge se rapproche de celle de Sex. Julius Possessor, elle en diffère cependant: ce dernier, auxiliaire du préfet de l'annone et désigné par lui, s'occupait du transport des denrées, Ti. Plautius Felix Ferruntianus avait à surveiller les stocks de denrées qui se trouvaient sur place et à contrôler les silos à blé. Cette fonction, qui n'a certainement pas eu des appointements supérieurs à 60.000 sesterces, a coïncidé avec le séjour des deux empereurs à Rome. Puis, quand la guerre sur le Danube s'est rallumé, l'officier a repris du service en qualité de préfet de l'*ala I Thracum veteranorum sagittariorum* en garnison à *Campana* (Nagytéteny) en Pannonie Inférieure”⁹¹. Or, aceste observații ni se par cu atât mai semnificative, cu cât la data cînd H.-G. Pflaum scria aceste rînduri, inscripția lui Sex. Iulius Possessor de la Mactar nu apăruse încă, marelă învățat fiind convins că cel onorat în inscripția de la Sevilla era

⁹⁰ CIL, VIII, 619 (=11 780)=ILS, 2 747. Cf. H.-G. Pflaum, *Carrières...*, I, p. 539—541, nr. 198.

⁹¹ *Ibidem*, p. 540. Cf. H. Pavis d'Escurac, *op. cit.*, p. 127—129, 429; autoarea arată (p. 128 și urm.) dificultățile prin care au trecut Roma și Italia din cauza anilor de război, foame și ciumă; Roma însăși a trebuit să contribuie la aprovizionarea unor orașe din Italia (*Hist. Aug., Vita Marci*, 11). Dar înainte de a se decide orice distribuiri, trebuiau cunoscute posibilitățile oferite de depozitele capitale și ale porturilor—ceea ce explică misiunile lui Sex. Iulius Possessor și Ti. Plautius Felix Ferruntianus. Se mai citează cazul lui C. Cominius Bo... Agricola... elius Aper, care, după primele două trepte din cadrul milițiilor ecvestre, este luat de pe frontul dunărean (unde fusese tribun militar în legiunea I Adiutrix, în Pannonia Superior) și numit *procurator Augustorum ad annonam provinciae Narbonensium et Liguria* (CIL, XII, 672 = ILS, 1 432); apoi și-a continuat cariera militară (ca și Ti. Plautius Felix Ferruntianus), ca *praef(ectus) a[lae] miliariae in Mauretania Caesariensi* (H. Devijver, *op. cit.*, I, p. 287—288, nr. 220). H. Pavis d'Escurac datează misiunea de *procurator annonae* a acestui personaj în jurul anului 167; „Le synchronisme des missions de Sex. Julius Possessor et de C. Cominius Bo... Agricola... elius Aper est l'indice d'un vaste plan d'action appliqué simultanément à plusieurs contrées du monde romain afin de faire face à une situation très critique résultant de l'épidémie de peste et de la disette dont a souffert l'Italie sous le règne de Marc Aurèle” (p. 133). Noi am mai sincroniza aceste misiuni cu aceea a lui Ti. Plautius Felix Ferruntianus — deci am opta pentru o dată mai tîrzie (anul 176).

originar din Hispania ⁹². Pe de altă parte, G.-Ch. Picard a arătat că Plautius Felix Ferruntianus era căsătorit cu Iulia Frugilla, fiica lui Sex. Iulius Possessor ⁹³ — fapt ce s-a petrecut, eventual, în urma conlucrării celor doi concetățeni din Mactar cu ocazia amintită la Roma.

De asemenea, se poate face o apropiere cu cariera lui T. Antonius Claudius Alfenus Arignotus, despre care am mai vorbit în paginile anterioare. În jurul anului 175, acesta a exercitat unele comenzi militare și a fost *curator* al unor orașe din Siria de nord; Sex. Iulius Possessor, la rindu-i, este atestat ca tribun militar în legiunea XII Fulminata și *curator coloniae Arcensium*, în Cappadocia, provincie vecină cu Siria: mersul carierei lor ecvestre pare a fi fost determinat de împrejurări asemănătoare.

Astfel, am înclina a data milițiile ecvestre ale lui Possessor aproximativ între 168—175, funcțiile procuratoriene pînă în jurul anului 180. Asemenea încadrare cronologică găsește și o explicație pentru cumulum de comenzi în cazul a patru ofițeri superiori de rang ecvestru din Dacia Inferior: P. Aelius Marcianus, Ti. Antonius Claudius Alfenus Arignotus, Sex. Iulius Possessor și C. Nonius Caepianus.

Desigur, această cronologie rămîne cu titlu de ipoteză. Tot ca ipoteză am formulat și observațiile cu privire la statutul juridic al Romulei. Ceea ce rămîne însă ciștigat pentru istoria Daciei este demonstrația că Sex. Iulius Possessor și-a început cariera militară în Dacia Inferior, devenită după reforma din anii 168—169 Dacia Malvensis. Inscricția de la Sevilla rămîne astfel proba indubitabilă (totodată cea mai importantă) a identității geografice și succesiunii cronologice *Dacia Inferior* — *Dacia Malvensis*.

SEX. JULIUS POSSESSOR

RÉSUMÉ

La carrière de ce personnage nous est assez bien connue par deux inscriptions mises au jour l'une à Hispalis, en Bétique (aujourd'hui à Seville) (CIL, II, 1 180; ILS, 1 043; AnnÉp, 1965, 237), l'autre à Mactar, en Afrique du Nord (Proconsularis) (RA, 1963, 2, p. 88 sqq.; RA, 1968, 2, p. 297 sqq.).

Probablement avant même la carrière militaire, Sex. Julius Possessor a été inscrit sur la liste des jurés par les empereurs Marc-Aurèle et Lucius Verus, donc entre 161—169 — ce qui représente un important repère chronologique. Puis, il a débuté dans la carrière militaire en qualité de *praef(ectus) coh(ortis) III Gallor(um)*, en garnison sur l'Olt, en Dacie inférieure; simultanément, il a commandé au *numerus Syrorum*

⁹² Vezi mai sus citatul de la nota 65.

⁹³ RA, 1963, 2, p. 88 și urm. (cf. RA, 1968, 2, p. 299).

sagittariorum et à l'*ala I Hispanorum* (dans la même province) en qualité de *praepositus*. C'est sans doute à cette époque qu'il a été nommé *curator civitatis Romulensium Malvensium*, cité située également sur l'Olt, dans la même province. L'indication *Malvensium* prouve l'identité de Romula et Malva; elle fait, de même, allusion à la province de Dacia Malvensis, donc cette fonction daterait après la réorganisation des provinces de la Dacie en 168—169.

Après son passage en Dacie, Sex. Julius Possessor a accompli sa deuxième milice équestre en Cappadoce, en qualité de *tribunus mili(tum) l(egionis) XII Fulminatae*; à cette époque, il a été, de même, *curator coloniae Arcensium* dans la dite province, vers 174—175 (cf. la carrière de T. Ant. Cl. Alfenus Arignotus; H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, I, Paris, 1960, p. 576—579).

En reste, pour la carrière procuratorienne de Sex. Julius Possessor, voir la bibliographie citée par nous (*supra*, note 1).